

Original Research

A Comparative Study of Witnesses Hearing in Virtual Arbitration in Arbitration Systems of the US, European and Iranian

Masoud akhavan fard^{1*} Reza shahidi sadeghi²

1 Assistant Professor of International Trade Law, Department of Law, Ahrar University Institute of Higher Education, Rasht, Iran.

2 PhD student in private law, Department of Law, Faculty of Humanities, Gorgan Branch, Islamic Azad University, Gorgan, Iran.

Article ID: 2-2

<p>Received: October 5 , 2020</p> <p>Accepted: December 8 , 2020</p> <p>Available online: March 8, 2021</p> <p>Keywords: Arbitration Virtual, Witnesses Hearing, Challenges of Witnesses, Challenges and Advantages.</p> <p>Main Subjects: Civil Law</p>	<p>Abstract</p> <p>In the present era, due to advances in new technologies, including cyber-space, we face quantitative and qualitative opportunities, including the issue of hearing the testimony of witnesses in cyber-space arbitration. Hearing the testimony of witnesses in the cyber-space in accordance with the specification or implication of valid international laws and conventions such as the UNCITRAL Model Arbitration Law and the Arbitration Rules of the International Chamber of Commerce and also by the meaning of some provisions of Internal arbitration laws and the International Commercial Arbitration Law and explicitly stipulated in the Electronic Commerce Law, has been supported by the Iranian legislator and has been granted judicial validity. In this descriptive-analytical article, the authors intend to discuss the hearing of witness testimony in cyber-space arbitration in a comparative manner in the arbitration systems of the united states, europe and Iran. witnesses hearing as well as opportunities and challenges in the process of hearing to witnesses in cyber-space arbitration should be explored.</p>
---	---

*Corresponding Author: Masoud akhavan fard

Address: Assistant Professor of International Trade Law, Department of Law, Ahrar University Institute of Higher Education, Rasht, Iran.

Email: mfardlaw@yahoo.com

بررسی تطبیقی استماع شهادت شهود در داوری مجازی در نظام‌های داوری آمریکا، اروپا و ایران

مسعود اخوان فرد^{۱*}، رضا شهیدی صادقی^۲

۱ استادیار حقوق تجارت بین الملل ، گروه حقوق، موسسه آموزش عالی دانشگاه احرار، رشت، ایران.

۲ دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، واحد گرگان، دانشگاه آزاد اسلامی، گرگان، ایران.

کد مقاله: ۲-۲

چکیده	
در عصر حاضر به جهت پیشرفت در فناوری‌های نوین از جمله فضای مجازی، با فرصت‌های کمی و کیفی مواجهیم که از جمله آن‌ها، مبحث استماع شهادت شهود در داوری فضای مجازی می‌باشد. استماع شهادت شهود در فضای مذکور به موجب تصریح و یا تلویح قوانین و کنوانسیون‌های معتبر بین‌المللی نظیر قانون نمونه داوری آنسیترا ل و قواعد داوری اتاق بازرگانی بین‌المللی و هم‌چنین با استنباط از مفهوم برخی از مقررات قوانین داوری داخلی از جمله قانون آیین دادرسی مدنی و قانون داوری تجاری بین‌المللی و صراحت مقرر در قانون تجارت الکترونیک، مورد حمایت قانون‌گذار ایرانی قرار گرفته و علاوه بر آن، اعتبار قضایی نیز به آن اعطا شده است. در این مقاله که به روش توصیفی - تحلیلی صورت پذیرفته است، نگارندگان برآنند تا استماع شهادت شهود در داوری فضای مجازی را به صورت تطبیقی در نظام‌های داوری آمریکا، اروپا و ایران مورد بحث و بررسی قرار داده و در ادامه اعتبار قانونی و قضایی این شیوه استماع شهادت و نیز چگونگی جرح شهود و در نهایت فرصت‌ها و چالش‌های موجود در فرآیند استماع شهود در داوری فضای مجازی مورد واکاوی واقع گردد.	تاریخ دریافت: ۱۴ مهر ۱۳۹۹ تاریخ پذیرش: ۱۸ آذر ۱۳۹۹ تاریخ انتشار: ۱۸ اسفند ۱۳۹۹ کلیدواژه‌ها: داوری ، فضای مجازی ، استماع شهادت، جرح شهود ، فرصت‌ها و چالش‌ها. محورهای موضوعی: حقوق مدنی

*نویسنده مسئول: مسعود اخوان فرد

آدرس: استادیار حقوق تجارت بین الملل ، گروه حقوق، موسسه آموزش عالی دانشگاه احرار، رشت، ایران.

ایمیل: mfardlaw@yahoo.com

۱- مقدمه

داوری تجاری، از جمله متداول‌ترین روش‌های حل و فصل اختلاف در دعاوی داخلی و بین‌المللی در خارج از دادگاه‌های دولتی بوده و در واقع به تعبیر برخی از حقوق‌دانان، یک روش «شبه قضایی» رسیدگی به اختلافات به موازات دادگاه‌ها توسط داوران منتخب طرفین محسوب می‌شود. هدف از نگارش چنین مقاله‌ای آن است که به دلیل چالش‌ها و خلأهایی که در دادرسی‌های سنتی وجود دارد و اعضای جامعه حقوقی و طرفین اختلاف با آن دست‌به‌گریبان هستند از قبیل: پایین بودن سرعت رسیدگی قضایی، صرف بیش‌ازحد زمان و اطاله دادرسی و به تبع آن، تحمیل هزینه‌های فراوان به طرفین اختلاف و حضوری بودن دادرسی به‌عنوان چالش‌هایی حتی در داورهای تجاری بین‌المللی، مطلوب آن است که داور در فضای مجازی به‌عنوان یک روش حل و فصل اختلاف غیرحضوری و سریع، تأثیر به‌سزایی در نظم جامعه حقوقی جهان گذاشته و نیز الگوی مناسبی در جهت بهبود شیوه‌های رسیدگی به اختلاف و تبادل ادله اثباتی الکترونیکی به‌ویژه «شهادت شهود» در مراجع داور تجاری کشور ایران باشد.

قبل از ورود به بحث اصلی باید بدانیم که یکی از آرای داور صادر یافته که بر اجرای فرآیند داور تجاری بین‌المللی در فضای مجازی صحه گذاشته است، پرونده داور مربوط به حل و فصل اختلافات «کشتیرانی و غلات قاره اروپا» است که در نظام حقوقی انگلستان توسط داور انگلیسی به نام «لرد دنینگ» رسیدگی شده و بر اساس ادله ابرازی طرفین که یکی از آن دلایل اثباتی، دلیل شهادت شهود بوده است، رأی الکترونیکی نیز صادر و سپس اجرا گردیده است. (European Grain and shipping Ltd v Johnson, CA, {1982} 3 ALL ER 989 (1992) Johnson)

با عنایت به مراتب ذکر شده و نیز با توجه به تحولات فناوری‌های نوین به‌ویژه در فضای مجازی، ضرورت ورود به این عرصه همانند ضرورت اصل بهره‌گیری از این فناوری بوده و تأثیر فناوری سایبری در عرصه مباحث حقوقی به‌ویژه داورهای داخلی و بین‌المللی، کاملاً محسوس و قابل توجه است. اکنون پرسشی که پیش از ورود به بحث اصلی این مقاله که به روش توصیفی تحلیلی و استفاده از منابع کتابخانه‌ای انجام شده است، مطرح می‌شود آن است که استماع شهادت شهود در داور مجازی، دارای چه فرصت‌ها و چالش‌هایی است؟ در مقام پاسخ باید گفت که استماع شهادت شهود در داور مجازی دارای فرصت‌ها و چالش‌هایی برای مراجع داور، تجار طرف اختلاف و شهود می‌باشد.

۲- استماع شهادت شهود در داور مجازی (اعتبار قانونی و قضایی)

در این قسمت اعتبار قانونی و قضایی استماع شهادت شهود در داور مجازی ابتدا در نظام‌های داور آمریکا و کشورهای معتبر اروپایی و در ادامه در نظام داور ایران مورد بحث و بررسی قرار خواهد گرفت:

الف) استماع شهادت شهود در داور مجازی در نظام‌های داور آمریکا و اروپا

نخستین ماده قانونی که بحث استماع شهادت شهود در داور مجازی را مورد حمایت قانونی قرار می‌دهد، بند ب ماده ۳۵ قواعد انجمن داور ایالات متحده آمریکا اصلاح شده در اکتبر سال ۲۰۱۳ میلادی می‌باشد که اشعار می‌دارد: «شاهد می‌تواند شهادت خود را از هر طریق که به موجب قانون مجاز است، استماع کرده و تقدیم دیوان داور مورد توافق نماید.» بنابراین، مستفاد می‌شود که یکی از این روش‌هایی که شاهد می‌تواند به‌واسطه آن شهادت را استماع نماید، شهادت از طریق فضای مجازی است. تصویب ماده قانونی مزبور در نظام داور آمریکا،

هرگونه مانع را از سر راه استماع شهادت در داور مجازی رفع نموده و جای تردیدی را در اعتبار قانونی آن، باقی نمی‌گذارد. (Commercial Arbitration Rules and Mediation Procedures, Including Procedures For Large, Complex Commercial

(23: 2013, Disputes, American Arbitration Association) برگرفته از مفهوم قاعده ۴۴ قواعد آیین دادرسی مدنی فدرال آمریکا ۲۰۱۷ نیز، به نظر می‌رسد که شهادت شهود می‌تواند در موقعیت‌های مختلفی استماع شده و مودای آن به موسسه داوری ارسال شود. لذا به دلیل مذکور، اغلب دلایلی که به صورت الکترونیک (فایل‌های صوتی، تصویری و ...) ارسال می‌گردد، توسط مراجع قضایی مستقر در این کشور دریافت، و در صورت احراز اصالت، واجد ارزش اثباتی قلمداد می‌شود. (Federal Rules of Civil Procedure, with Forms, (Printed for the Use of the Committee on the Judiciary House of Representatives, 2014: 62)

از قسمت هفتم قانون داوری فدرال آمریکا ۱۹۹۰ نیز استفاده می‌شود که شاهد این فرصت را به موجب قانون دارد که شهادت خود را به طرق مختلفی از قبیل حضوری، شهادت‌نامه و فایل الکترونیکی استماع و تولید کرده و به موسسه داوری ارسال نماید. (Woolhouse, 2009: 15) هم‌چنین طبق مفاد متن نمونه آنسیترال در ماده (۱) ۱۹ که تصریح نموده: «طرفین در نحوه استماع شهادت شهود مختار می‌باشند» نیز، به نوبه خود تأییدکننده اعتبار ما نحن فیه می‌باشد. (Dupeyron, 2016: 5)

مؤید دیگر امکان استماع شهادت شهود در داوری فضای مجازی بند ۴ ماده ۲۵ قواعد داوری آنسیترال اصلاحی ۲۰۱۰ می‌باشد که مقرر می‌دارد: «جلسات استماع شهادت شهود در داوری از طریق دوربین برگزار می‌شود، مگر اینکه طرفین اختلاف به نحو دیگری تراضی نمایند.» از اطلاق عبارت «دوربین» مندرج در ماده فوق، دریافت می‌شود که داوری می‌تواند از طریق دوربین‌های فیلم‌برداری یا ابزارهایی مطلوب‌تر از نظر عملکرد نظیر ویدئوکنفرانس استماع گردد. از این رو، به نظر می‌رسد که شهادت نیز، می‌تواند از طریق فضای مجازی استماع شود و محدودیت قانونی در مسیر اجرای روند چنین شیوه استماع شهادتی در داوری‌های بین‌المللی، مشاهده نمی‌شود. (Uncitral Arbitration Rules. United Nations Commission On International Trade Law (Uncitral), 1976: 17) بند ۳ ماده ۲۸ قواعد داوری آنسیترال نیز، همین معنا را افاده می‌کند. (UNCITRAL Arbitration Rule (as revised in 2010), (2011: 11)

طبق مقررات قسمت هفتم قانون داوری آمریکا ۱۹۹۰، فایل‌های الکترونیکی ضبط شده ویدیویی به وسیله سامانه داوری به مرجع مزبور فرستاده می‌شود و در ادامه، توسط متخصصین ذی‌صلاح مورد سنجش قرار گرفته و در نهایت در آرشیو دیوان بایگانی خواهد شد. (Epstein, 2015: 29) از دیدگاه این قانون، هنگامی که شهادت در فضای مجازی استماع شده و مورد مبادله قرار می‌گیرد، این طریقه استماع، با رعایت معیارها و ضوابط قانونی آن، جایگزین نسبتاً مناسب به‌عنوان یک دلیل اثباتی تلقی می‌شود. زیرا داوران این اختیار را دارند که شاهد را در مواقع مقتضی در سامانه داوری جهت ادای برخی توضیحات راجع به مودای شهادت، احضار نمایند. پیشنهاد این نظام حقوقی آن است که می‌توان از سیستم «آر سی دی» استفاده نمود؛ سیستم اخیر، شرایط مطلوبی را در احضار شهود فراهم کرده و حفاظت اطلاعات ایمنی را تأمین می‌نماید. (Ibid) p. 30)

در نظام حقوقی فرانسه نیز، به موجب قانون این شیوه تلویحاً مورد قبول واقع شده که شهادت می‌تواند به صورت غیرحضوری توسط شهود استماع شود. مع الوصف، شهادت موصوف ممکن است در قالب شهادت‌نامه الکترونیک تنظیم شده باشد و لذا بدیهی است که به موجب قانون داوری این کشور، دیوان‌های داوری مستقر در این نظام حقوقی خود را مکلف می‌دانند که در این رابطه، قواعد و قوانین مورد تراضی طرفین را حاکم بر روند داوری نمایند و لزومی به تبعیت از تشریفات اجرایی مرسوم در دیوان‌های داوری سنتی، وجود نخواهد داشت. (De La Hosseraye, 2005: 350)

استماع شهود به موجب ماده (۲) ۱۴۶۷ قانون داوری فرانسه ۲۰۱۱، حتی می‌تواند به صورت تماس تلفنی زنده (تلفن کنفرانس) بوده و پرسش و پاسخ و احضار شاهد نیز، از همان طریق صورت پذیرد. (Ibid) P.351)

بهموجب ماده (۲) ۳۴ قانون داوری انگلستان ۱۹۹۶، پذیرفته شده است که طرفین موافقت‌نامه داوری می‌توانند در مورد جلسه استماع و روند آن با یکدیگر توافق کنند. مثلاً از ماده (۳) (۲) ۳۴ قانون داوری این کشور و قید عبارت «فایل» مندرج در ماده اخیر به‌خوبی برمی‌آید که شهادت می‌تواند در قالب فایل تنظیم شده و به‌صورت شهادت‌نامه الکترونیک تقدیم دیوان داوری شود و از طرفی دیگر، با استفاده از بیان ضمنی قانون‌گذار انگلیسی مندرج در ماده (۵) (۲) ۳۴، طرفین قادر خواهند بود که در مورد نحوه پرسش و پاسخ از شهود نیز، در این فضا با یکدیگر به توافق برسند. (Pendell, and Bridge, 2008: 311) داوری در انگلستان بر اساس ماده (۱) ۳۴، می‌تواند به صورت کاملاً کتبی و الکترونیک استماع گردیده و علی‌الاصول نظام داوری این کشور، فاقد هرگونه الزام قانونی در زمینه تشکیل و برگزاری جلسات استماع به‌صورت صرفاً حضوری می‌باشد.

در نظام داوری‌های حاکم بر کشور آلمان، معمولاً شهود در مرجع داوری حاضر شده و مبادرت به استماع شهادت می‌کنند و مراجع داوری نیز در اولین فرصت، مودای شهادت شهود را تبدیل به یک شهادت‌نامه می‌کنند. لازم به ذکر است که نویسندگان قانون داوری کشور آلمان سال ۱۹۹۸ نیز، بهموجب بند اول ماده ۱۰۴۷ این مجوز را صادر نموده‌اند که طرفین داوری بتوانند در صورت حصول توافق نهایی، جلسه استماع شهادت را در فضای مجازی برگزار کرده و مراجع داوری واقع در این کشور به تصمیم طرفین احترام می‌گذارند. هنگامی که «استماع الکترونیکی» است، مراجع داوری طبق داده‌های الکترونیکی که طرفین تولید کرده و به وب‌سایت موسسه مبادله می‌کنند، رأی الکترونیکی مقتضی صادر خواهند نمود. حال در صورتی که طرفین کارشناس یا مشاورانی را در داوری به‌منظور ارائه گزارش‌های مقتضی انتخاب کرده باشند، کارشناس منتخب نیز به‌عنوان شاهد در فضای مجازی حاضر شده و مبادرت به استماع شهادت می‌کند. (Lörcher, 20011: 377-378)

به نظر می‌رسد که کمتر نظام داوری‌ای به اندازه نظام داوری کشور هلند، بر تبادل اطلاعات الکترونیک تأکید نموده است؛ به‌این‌ترتیب که در ۳۰ ژوئن سال ۲۰۰۴ میلادی، قانون داوری هلند ۱۹۸۶، تعریف ادله اثباتی ارائه شده از سوی طرفین را مورد اصلاح قرار داده و صراحتاً از عنوان «فرم‌های موافقت‌نامه داوری»، به این مفهوم که موافقت‌نامه داوری از طریق فرم‌های الکترونیکی سامانه داوری منعقد می‌شود، صحبت به میان آورد. ضمناً با عنایت به مفهوم مقرر در ماده (۶) ۱۰۲۰ قانون مذکور، نظام داوری هلند به‌طور رسمی اعلام نموده است که طرفین و دیوان‌های داوری مکلف می‌باشند که مدارک و مستندات را نیز به‌صورت الکترونیکی ارسال و دریافت کنند. (Lazic, 2007: 1-15)

دیوان داوری دعاوی ایران و ایالات‌متحده آمریکا بهموجب پرونده شماره ۳۶ "فلکسی - ون لیسینگ، اینک"، علیه دولت جمهوری اسلامی ایران دیوان اظهار داشت: «دیوان داوری همانند سایر مراجع بین‌المللی در ارزیابی شهادت شهود به تأیید اظهارات شفاهی شاهد توسط مدارک کتبی هم‌زمان یا مرتبط توجه ویژه‌ای داشته است.» مفاد این رأی مبین این مفهوم است که اگر شهادت‌نامه کتبی به‌صورت غیر حضوری ارائه گردد و درعین حال امکان ادای توضیحات از جانب شاهد نیز وجود داشته باشد، این دلیل اثباتی معتبر است؛ چه اینکه در جلسه استماع داوری مجازی، فرصت ادای توضیحات و اظهارات شفاهی شهود از طریق سامانه داوری موسسه امری ممکن تلقی می‌گردد.

ب) استماع شهادت شهود در داوری مجازی در نظام داوری ایران

در بحث استماع شهود در داوری مجازی در نظام حقوقی ایران باید گفت که تاکنون قوانینی مورد تصویب قرار نگرفته که به‌طور صریح، امکان تشکیل جلسه استماع شهادت مجازی را تجویز نموده باشد. با این‌وجود به نظر می‌رسد که بتوان علی‌رغم خلأ نص قانونی، از پاره‌ای مواد قانونی مرتبط به داوری، تلویحاً موضوع اخیر را استنباط نمود. در این راستا باید گفت که تاکنون مقرره‌ای مربوط به داوری تجاری در ایران مشاهده نشده است که مانع برگزاری جلسه استماع شهادت مجازی شده باشد و ممانعت از آن، فاقد مبانی و موازین قانونی است.

با عنایت به بند اول ماده ۲۳ ق.د.ت.ب. که بیان می‌دارد: «در صورتی که طرفین اختلاف در زمان مناسب درخواست تشکیل جلسه بدهند، برگزار نمودن جلسه استماع الزامی است.» اطلاق مقرر در این ماده و قید عبارت «جلسه استماع»، ظاهر در این معناست که طرفین داوری می‌توانند تراضی کنند که جلسات استماع شهود در فضای مجازی برگزار شود.

مستفاد از صراحت بیان قانون‌گذار ق.ت.ا. مقرر در ماده ۱۲، شهادت شهودی که از طریق تلکس، فکس، تلفن، نظام‌های رایانه‌ای، شبکه‌ها و امکانات مجازی در قالب فایل‌های الکترونیکی استماع، تولید و مبادله می‌شوند، در مطلق مراجع قضایی (دادگاه و دیوان داوری)، قابل استناد بوده و دادرسان (قضات و داوران) اختیار ندارند که برای آن‌ها صرفاً ارزش قرینه یا اماره قضایی قائل شده که در نتیجه، آن‌ها را به میل خود مورد پذیرش قرار داده یا احیاناً از عداد دلایل خارج سازند.

ماده اخیر به‌وضوح مفید آن است که شهادت مجازی ارسالی به مراجع داوری با تکیه بر عقاید برخی دکترین حقوقی، از لحاظ قانونی ارزش اثباتی در حدود اسناد عادی را دارا بوده و در مراجع قضایی اصولاً پذیرفته می‌شود و مقررات مربوط به اسناد عادی بر آن‌ها حاکم است که بر مبنای آن می‌توان آن را مورد ایراد انکار یا تردید قرار داد. در بررسی اصالت فایل الکترونیکی، با ملاحظه مختصات فضای مجازی، وفق مقررات ماده ۱۳ ق.ت.ا.، از سنجش خاص این فضا استفاده خواهد شد. (قاجار قیونلو، ۱۳۹۱: ۵۶۸) بند ب ماده ۴۵ ق.د.م.د. نیز، اشعار می‌دارد: «شهادت شهود می‌تواند به‌صورت شهادت‌نامه کتبی امضا شده که صحت امضای شهود قابل احراز باشد، تسلیم گردد.» معمولاً شهادت شهود به‌صورت حضوری استماع می‌شود، اما ضرورتی وجود ندارد که اظهارات شهود، الزاماً به‌صورت

حضوری باشد. به نظر می‌رسد که انگیزه اصلی نهاد داوری در این خصوص، کوتاه کردن جریان رسیدگی داوری تا جایی که از نظر قانونی مجاز بوده و به حق دفاع طرفین (اصل ترافع) لطمه‌ای وارد نشود، می‌باشد.

به‌علاوه اینکه همواره استماع شهادت به‌منظور ارزیابی اصالت مودای شهود، به همراه پرسش و پاسخ صورت می‌گیرد و این امر غالباً زمان طولانی را به خود اختصاص می‌دهد. پس، به نفع طرفین است که شهادت شهود به‌صورت شهادت‌نامه و رونوشت آن، به مرجع داوری تقدیم شود. در مجموع با توجه به عمومیت مندرج در مواد قانونی مذکور، در نظام داوری ایران، استماع شهادت به‌صورت حضوری موضوعیت نداشته، بلکه طریقت دارد؛ به دیگر سخن، با التفات به عدم ضرورت استماع شهادت به‌صورت حضوری، شهادت شهود می‌تواند در قالب شهادت‌نامه الکترونیکی یا فایل‌های صوتی یا تصویری تولید شده یا از طریق ویدئوکنفرانس، به‌صورت زنده استماع شده و مورد مبادله قرار گیرد. (دیباfer، ۱۳۹۴: ۱۸۸)

۳- جرح شهود در داوری مجازی

در این قسمت جرح شهود در داوری‌های تجاری بین‌المللی در فضای مجازی نخست در نظام‌های حقوقی آمریکا و کشورهای معتبر اروپایی و سپس در نظام داوری ایران مورد بحث و بررسی قرار خواهد گرفت:

الف) جرح شهود در داوری مجازی نظام داوری آمریکا و اروپا

قسمت اول بند سوم ماده ۳ قواعد انجمن کانون وکلای بین‌المللی در زمینه اخذ مدارک در داوری‌های بین‌المللی سال ۲۰۱۰ میلادی به صراحت بیان می‌کند: «کلیه مدارک و مستندات پرونده، می‌تواند از طریق لینک‌های موجود در سامانه داوری در قالب فایل‌های الکترونیک

به صورت مکتوب، عکس، برنامه، داده‌ها، ضبط مدارک به صورت الکترونیکی، صوتی، تصویری یا هر نوع شیوه دیگر، به سامانه داوری ارسال و در قسمت بایگانی الکترونیک پرونده‌های داوری، ذخیره شود.» (Robert, 2015: 18)

از ماده قانونی فوق استنباط می‌شود هنگامی که شهادت شهود به‌عنوان یک دلیل اثباتی، می‌تواند به صورت الکترونیکی تولید و با وبسایت موسسه داوری مورد تبادل قرار گیرد، بنابراین، جرح شهود نیز می‌تواند در فضای مجازی و از طریق سامانه داوری مؤسسات داوری بین‌المللی محقق شود؛ زیرا طبعاً هنگامی که زیرساخت‌های ارسال، تبادل و دریافت دلایل اثباتی در فضای مجازی توسط مؤسسات داوری طراحی و پایه‌گذاری شده، برنامه‌ریزی‌های ویژه‌ای نیز، در مورد ابعاد مختلف شهادت شهود و مراحل متعدد آن توسط مؤسسات مزبور، پیش‌بینی شده است. مقرر قانونی اخیر، یکی از معتبرترین مقررات مصوب در نظام حقوقی آمریکا محسوب شده که خود معیاری در راستای اثبات چنین ایده‌ای قلمداد می‌گردد. بند دوم ماده ۲۲ مقررات قانون داوری اتاق بازرگانی بین‌المللی ۲۰۱۷ اشعار می‌دارد: «به منظور تضمین اثربخشی مدیریت پرونده‌های داوری بین‌المللی توسط دیوان داوری، مرجع مزبور در راستای اعمال قواعد شکلی مناسب و هم‌چنین، ساماندهی روند حاکم بر رسیدگی، می‌تواند در مورد جلسات استماع و شیوه برگزاری آن با طرفین دعوا هم‌اندیشی نماید.»

تصریح مندرج در این ماده مشعر بر این معنی است که طرفین قادر خواهند بود به مرجع داوری پیشنهاد کنند که جرح شهود و تشریفات مخصوص آن در فضای مجازی برگزار شده و در صورت وجود و کشف موجبات جرح، شهود را از طریق سامانه داوری مورد جرح قرار دهیم که مطابق ماده اخیر، منعی نیز در باب این موضوع از سوی واضعان این قانون در نظر گرفته نشده است و حصول این توافق و قید چنین شرطی، منافاتی با قوانین آمره حاکم بر داوری نیز، نخواهد داشت.

بر اساس تقریرات قانون‌گذار سوئیسی مندرج در ماده (۴) ۲۵ قواعد داوری تجاری بین‌المللی ۲۰۱۲ در اتاق داوری سوئیس، شهادت شهود ممکن است به انحای مختلف مورد استماع قرار گیرد. مثلاً ممکن است طرفین دعوا متقابلاً تصمیم بگیرند که شهادت شهود به وسیله ویدئوکنفرانس استماع شود. از این‌رو، از قاعده مذکور چنین استفاده می‌شود که اگر شهود واجد موجبات جرح نیز باشند، طرفین می‌توانند با توافق یکدیگر و اعلام به مرجع داوری و ارائه مدارک اثبات‌کننده جهت جرح شهود، درخواست مذکور را از طریق تکمیل فرم‌های مخصوصی که در سامانه مشخصاً وجود داشته و سابقاً بدین منظور طراحی شده است، تقدیم مرجع داوری کنند. بنابراین، با تعمق در قوانین داوری کشور سوئیس به‌عنوان یک کشور تابع نظام حقوقی سیویل لا نیز، به این نتیجه نائل خواهیم آمد که فرآیند جرح شهود نیز می‌تواند به صورت مجازی اجرا شود. (Swiss Rules of International Arbitration. Swiss Chambers Arbitration Institution, 2012: 20)

فرض کنید شاهد فاقد وصف «استقلال نسبت به طرفین» می‌باشد؛ به‌عنوان نمونه، «رابطه استخدامی» با یکی از طرفین دارد و قصد دارد جهت پیروزی آن شخص در دعوا، اقدام به ادای شهادت نماید. در عین حال، ممکن است در موفقیت یکی از طرفین «ذی‌نفع» باشد. با حصول چنین شرایطی، طرف مقابل هنگامی که از این موضوع اطلاع حاصل می‌کند، می‌تواند با ورود به سامانه مؤسسه‌ای که روند داوری در آن در جریان است، از طریق فرم مخصوص تحت عنوان «جرح شهود»، تقاضای جرح شاهد را از مرجع داوری درخواست کند. البته لازم است که متعاقب آن، مدارک و مستندات کافی در قالب فایل الکترونیک دال بر ادعای اخیرش به مرجع داوری ارائه کند.

از دیدگاه قوانین مصوب نظام‌های حقوقی مختلف جهان، یکی از اوصافی که باید شهود حایز آن باشند آن است که بایستی شهادت خود را مبتنی بر واقعیت استماع کنند. اگر شهود اقدام به ادای شهادت دروغ نمایند، مرجع داوری این اختیار را خواهد داشت که شهادت آن‌ها را از طریق پرسش و پاسخ مورد بررسی قرار داده تا احراز شود که مودای شهادت مشارالیه مبتنی بر واقعیات است یا اظهارات کذب. (Kliuchkovskiy, 2011: 4-6) رویه مذکور به این ترتیب است که شهود معمولاً طبق صلاحدید داوران یا تقاضای یکی از اطراف پرونده، مورد پرسش و پاسخ‌های متقابل قرار گرفته تا صحت ادعاها و اظهارات وی بر هیات‌داوران آشکار گردد. این رویه غالب در نظام حقوقی کامن لا بوده و کشور آمریکا پیش‌تاز در استفاده از این روش ارزیابی شهود به حساب می‌آید. در برخی از کشورها همان‌طوری که سابقاً اشاره رفت، شهادت بایستی به همراه سوگند ادا شود تا تصدیق بر صداقت ادعاهای شهود باشد. از سویی طرفین می‌توانند سابقاً ضمن موافقت‌نامه

داوری مجازی توافق حاصل کنند که در صورت ادای شهادت دروغ، مشارالیه ملتزم می‌باشد که در صورت تحقق ارکان «مسئولیت مدنی»، به موجب قواعد خاص آن «جبران خسارت» نماید. (Ibid). 7-9)

یکی دیگر از موجبات جرح شهود، «عدم بی طرف» است؛ شاهد حق ندارد در دعوا ذی نفع باشد؛ زیرا هنگامی که شاهد در دعوا نفعی، ولو اندک داشته باشد، در واقع، «مدعی» محسوب شده و خود را صاحب حقوق فرض می‌کند و شاهد از بی طرفی نیز خارج خواهد شد و عملاً هم در دعوا ذی نفع محسوب شده و هم خود را محق در دعوا می‌داند و بدین ترتیب، دو وصف اساسی یک شاهد را از دست خواهد داد و هیات داوری و طرفین می‌توانند به محض اطلاع از واقع امر، تقاضای جرح شاهد را از طریق سامانه داوری و به وسیله تکمیل فرم‌های جرح شهود و ارائه مدارک الکترونیکی، تقدیم مرجع داوری نمایند.

از طرفی دیگر به عنوان مؤید دیگر بحث، برگرفته از ماده (۳) ۲۰ قواعد داوری اتاق بازرگانی بین‌المللی، مرجع داوری مکلف است حتی در صورت عدم تقاضای جرح شهود از جانب طرفین، بی طرفی شهود را مورد بررسی قرار داده و در صورت فقد وصف بی طرفی، وی را از طریق سامانه داوری موسسه جرح نموده و اقدامات به عمل آمده خود را به هر یک از طرفین، از طریق ارسال پیام‌های مخصوص، «ابلاغ الکترونیکی» نماید. توصیه می‌شود که در موضوعات حایز اهمیت به جهت قدرت تأثیرگذاری آن در سرنوشت پرونده‌های داوری، داوران پاسخ تحقیقات و اقدامات خویش را در زمینه مطروحه، از طریق پست الکترونیک نیز به طرفین اعلام نمایند. (Commentary on the New IBA Rules of Evidence in International Commercial Arbitration. IBA Working Party, The New IBA Rules on the Taking of Evidence in International Commercial Arbitration. (Op.Cit): 26)

راه حل دیگری که مقررات نظام داوری سوئد به عنوان شیوه جرح شهود اجرای آن را در دیوان‌های داوری این کشور مورد حمایت قرار داده آن است که مطابق قسمت هفتم ماده (۶) ۷ قانون داوری سوئد ۱۹۹۹، ممکن است مدیریت پرسش و پاسخ از شهود را مرجع داوری از طریق تلفن کنفرانس^۵ اعمال نموده و اگر شهادی در زمان استماع شهادت از طریق ویدئوکنفرانس، ادعاهای مشخصی را بیان کند، اما در هنگام پرسش و پاسخ از جانب داوران که از طریق تلفن کنفرانس صورت می‌گیرد، پاسخ‌هایی متناقض با مودای شهادتش در حین استماع اظهار کند، به سبب فقدان وصف تنجیز در مفاد شهادت ارائه شده، دلیل مزبور بی اعتبار اعلام، از عداد دلایل خارج و متعاقباً مرجع داوری می‌تواند خود راساً شاهد را از طریق تلفن کنفرانس جرح کرده و جرح را از طریق شیوه مزبور به وی اطلاع‌رسانی نماید.

به نظر می‌رسد که یکی از توجیحات تصویب چنین ماده قانونی در نظام داوری سوئد آن است که دسترسی به تلفن کنفرانس سهل تر از دسترسی به ابزار ویدئوکنفرانس بوده و لذا با شهود از این طریق، سریع تر می‌توان ارتباط الکترونیکی برقرار کرد. از طرفی دیگر، با تأمل در رویه جاری دیوان‌های داوری کشور سوئد، معمولاً اثربخشی مدیریت پرونده‌ها در جلسات استماع شهادت در داوری از طریق ابزار مذکور، بهبود خواهد یافت. (Nordenson, Öhrström, 2012: 862)

البته گروهی از محققین بر این باورند که اگر استماع شهادت شهود از طریق ویدئوکنفرانس انجام شده باشد، پرسش و پاسخ از شهود نیز، بایستی از طریق همین ابزار صورت گیرد؛ چه اینکه مرحله تعیین کننده و واجد اهمیت در شهادت، همان پرسش و پاسخ و ارزیابی شهود بوده و از این طریق، مرجع داوری پی به اصالت مودای شهادت شهود خواهد برد. از آن گذشته، نقد وارده دیگر بر بهره‌گیری از تلفن کنفرانس آن است که هیات داوری و طرفین قادر به ملاحظه و رصد نمودن چهره شهود در حین استماع نخواهند بود. در حالی که اگر تمایل داشته باشیم این واسطه الکترونیک را مورد حمایت قرار دهیم، با این فرض، پی بردن به اصالت مودای شهادت تحت الشعاع قرار می‌گیرد و از طرف دیگر، «حق مواجهه چهره به چهره» که یکی اصول جلسات استماع و حق اساسی طرفین دعوا می‌باشد نیز، نادیده انگاشته خواهد شد. (Ibid)

پاره‌ای از اساتید داوری دانشکده‌های حقوق آمریکا بیان می‌دارند که جرح شهود از جمله موضوعاتی است که لزوماً بایستی به صورت حضوری^۶ در دیوان‌های داوری سنتی مورد استماع قرار گیرد؛ زیرا استدلال می‌کنند که به منظور جرح شهود، ضروری است که شاهد را به صورت «زنده»^۷ به چالش کشیده و از این طریق، به سهولت می‌توان با تحت نظر قرار دادن وی توسط هیات داوری و طرف مقابل یا وکلای او، صحت اظهاراتش را جهت استماع شهادت تشخیص داد و جرح شهود در فضای مجازی، مطمئن و واجد اعتبار قانونی قلمداد نمی‌شود. (Javier, 2004: 309)

اما ایراد استدلال مذکور این است که اگر قرار باشد به این نتیجه برسیم که تحقق این مهم مطلقاً میسر نمی‌باشد، شاید بتوان به استماع شهادت شهود و پرسش و پاسخ از شهود در چنین فضایی اشاره کرد. لذا ما با دفاع از ایده مذکور اذعان می‌داریم، منطقی است که چالش‌هایی برای ابعاد مختلف مانحن فیه قابل تصور است، اما بر این اعتقاد می‌باشیم که چه استماع شهادت شهود و چه در صورت کشف موجبات جرح، جرح شهود، می‌تواند تا میزان قابل توجهی با عنایت به در دسترس بودن امکانات گسترده فضای مجازی در سطح جهان، به مرحله اجرا درآید.

ب) جرح شهود در داوری مجازی نظام داوری ایران

با مذاقه در قوانین و مقررات حاکم بر نظام داوری ایران، به نظر می‌رسد که مواجه با فقدان نص قانونی در مانحن فیه هستیم، که با استناد به آن‌ها قادر باشیم جرح شهود را در داوری مجازی مورد حمایت قانونی قرار دهیم و امید است قانون‌گذاران ایران، نسبت به موضوع اخیر چاره‌ای اندیشیده و با وضع قوانین مناسب، نظام داوری کشور را از خلأهای تأثیرگذار در سرنوشت پرونده‌های داوری برهانند. باین وجود به نظر می‌رسد که می‌توان از اطلاق مقرر و تلویح مندرج در برخی مواد قوانین و قواعد داخلی، جرح شهود در فضای مجازی را نیز، برداشت نمود.

طبق بند ت ماده ۴۵ قانون داوری مرکز داوری اتاق بازرگانی ایران: «موارد جرح شهود در داوری داخلی، طبق قانون آیین دادرسی مدنی می‌باشد و در داوری بین‌المللی نیز، بر اساس توافق و تراضی طرفین، جرح شهود انجام خواهد شد.» با تدبیر در قانون آیین دادرسی مدنی ایران، به نظر می‌رسد که هر یک از طرفین دعوا مخیر می‌باشند که شهود را با ذکر علل موجه جرح نمایند. مثلاً اظهار کنند که شاهد در دعوا ذی‌نفع است و مدارک و مستندات معتبری جهت اثبات این ادعا به مرجع داوری ارائه کنند.

لذا، چنین قابل تحلیل است که با التفات به ماهیت اختیاری عمده قواعد داوری و امکان توافق برخلاف مقررات مواد مذکور در قانون داوری تجاری بین‌المللی ایران، علی‌الخصوص در زمینه جرح شهود، اگر توافق‌نامه داوری توسط طرفین در فضای مجازی منعقد شود و داوری در این

فضا استماع شده و شهادت نیز بر همین اساس از جانب شاهد ادا شود، هم چنان دیوان داوری، طرف مقابل یا وکیل وی این اختیار را دارند که شاهد را در فضای مجازی جرح نمایند.

در داوری‌های داخلی، به موجب ماده ۲۳۴ ق.آ.د.م. و تبصره ذیل آن: «چنانچه یکی از طرفین که قصد جرح شاهد را دارد، تقاضای مهلت نماید، دیوان داوری به او حداکثر یک هفته جهت استفاده از حق جرح شهود، فرصت می‌دهد» و در داوری‌های بین‌المللی ایران نیز، تقاضای استمهال به استناد ماده فوق: «مطابق توافق طرفین» می‌باشد. بنابراین، تا زمان تصویب قانون مناسب و مرتبط با موضوع بحث در داوری‌های داخلی مجازی ایران، مقررات قانون آیین دادرسی مدنی حاکم بوده و به مرحله اجرا گذاشته خواهد شد.

۴- ارزیابی استماع شهادت شهود در داوری مجازی

در این قسمت ابتدا فرصت‌ها و مزایای استماع شهادت شهود در داوری‌های فضای مجازی تبیین گردیده و در ادامه خلأها و چالش‌های پیش روی فرآیند استماع آن نیز مورد بررسی قرار خواهد گرفت:

الف) فرصت‌های استماع شهادت شهود در داوری فضای مجازی

قسمت اول بند سوم ماده ۳ قواعد انجمن کانون وکلای بین‌المللی در زمینه اخذ مدارک در داوری‌های بین‌المللی سال ۲۰۱۰ میلادی به صراحت بیان می‌کند: «کلیه مدارک و مستندات پرونده، می‌تواند از طریق لینک‌های موجود در سامانه داوری در قالب فایل‌های الکترونیک به صورت مکتوب، عکس، برنامه، داده‌ها، ضبط مدارک به صورت الکترونیکی، صوتی، تصویری یا هر نوع شیوه دیگر، به سامانه داوری ارسال و در قسمت بایگانی الکترونیک پرونده‌های داوری، ذخیره شود.» (Robert, 2015: 18)

از ماده قانونی فوق استنباط می‌شود هنگامی که شهادت شهود به‌عنوان یک دلیل اثباتی، می‌تواند به صورت الکترونیکی تولید و با وبسایت موسسه داوری مورد تبادل قرار گیرد، بنابراین، جرح شهود نیز می‌تواند در فضای مجازی و از طریق سامانه داوری مؤسسات داوری بین‌المللی محقق شود؛ زیرا طبعاً هنگامی که زیرساخت‌های ارسال، تبادل و دریافت دلایل اثباتی در فضای مجازی توسط مؤسسات داوری طراحی و پایه‌گذاری شده، برنامه‌ریزی‌های ویژه‌ای نیز، در مورد ابعاد مختلف شهادت شهود و مراحل متعدد آن توسط مؤسسات مزبور، پیش‌بینی شده است. مقرر قانونی اخیر، یکی از معتبرترین مقررات مصوب در نظام حقوقی آمریکا محسوب شده که خود معیاری در راستای اثبات چنین ایده‌ای قلمداد می‌گردد.

بند دوم ماده ۲۲ مقررات قانون داوری اتاق بازرگانی بین‌المللی ۲۰۱۷^۸ اشعار می‌دارد: «به‌منظور تضمین اثربخشی مدیریت پرونده‌های داوری بین‌المللی توسط دیوان داوری، مرجع مزبور در راستای اعمال قواعد شکلی مناسب و هم‌چنین، ساماندهی روند حاکم بر رسیدگی، می‌تواند در مورد جلسات استماع و شیوه برگزاری آن با طرفین دعوا هم‌اندیشی نماید.»

تصریح مندرج در این ماده مشعر بر این معنی است که طرفین قادر خواهند بود به مرجع داوری پیشنهاد کنند که جرح شهود و تشریفات مخصوص آن در فضای مجازی برگزار شده و در صورت وجود و کشف موجبات جرح، شهود را از طریق سامانه داوری مورد جرح قرار دهیم که مطابق ماده اخیر، منعی نیز در باب این موضوع از سوی واضعان این قانون در نظر گرفته نشده است و حصول این توافق و قید چنین شرطی، منافاتی با قوانین آمره حاکم بر داوری نیز، نخواهد داشت.

بر اساس تقریرات قانون‌گذار سوئسی مندرج در ماده (۴) ۲۵ قواعد داوری تجاری بین‌المللی ۲۰۱۲ در اتاق داوری سوئیس، شهادت شهود ممکن است به انحای مختلف مورد استماع قرار گیرد. مثلاً ممکن است طرفین دعوا متقابلاً تصمیم بگیرند که شهادت شهود به‌وسیله ویدئوکنفرانس استماع شود. از این‌رو، از قاعده مذکور چنین استفاده می‌شود که اگر شهود واجد موجبات جرح نیز باشند، طرفین می‌توانند با توافق یکدیگر و اعلام به مرجع داوری و ارائه مدارک اثبات‌کننده جهت جرح شهود، درخواست مذکور را از طریق تکمیل فرم‌های مخصوصی که در سامانه مشخصاً وجود داشته و سابقاً بدین منظور طراحی شده است، تقدیم مرجع داوری کنند. بنابراین، با تعمق در قوانین داوری کشور سوئیس به‌عنوان یک کشور تابع نظام حقوقی سیویل لا نیز، به این نتیجه نائل خواهیم آمد که فرآیند جرح شهود نیز می‌تواند به صورت مجازی اجرا شود. (Swiss Rules of International Arbitration. Swiss Chambers Arbitration Institution, 2012: 20)

فرض کنید شاهد فاقد وصف «استقلال نسبت به طرفین» می‌باشد؛ به‌عنوان نمونه، «رابطه استخدامی» با یکی از طرفین دارد و قصد دارد جهت پیروزی آن شخص در دعوا، اقدام به ادای شهادت نماید. در عین حال، ممکن است در موفقیت یکی از طرفین «ذی‌نفع» باشد. با حصول چنین شرایطی، طرف مقابل هنگامی که از این موضوع اطلاع حاصل می‌کند، می‌تواند با ورود به سامانه مؤسسه‌ای که روند داوری در آن در جریان است، از طریق فرم مخصوص تحت عنوان «جرح شهود»، تقاضای جرح شاهد را از مرجع داوری درخواست کند. البته لازم است که متعاقب آن، مدارک و مستندات کافی در قالب فایل الکترونیک دال بر ادعای اخیرش به مرجع داوری ارائه کند.

از دیدگاه قوانین مصوب نظام‌های حقوقی مختلف جهان، یکی از اوصافی که باید شهود حایز آن باشند آن است که بایستی شهادت خود را مبتنی بر واقعیت استماع کنند. اگر شهود اقدام به ادای شهادت دروغ نمایند، مرجع داوری این اختیار را خواهد داشت که شهادت آن‌ها را از

طریق پرسش و پاسخ مورد بررسی قرار داده تا احراز شود که مودای شهادت مشارالیهم مبتنی بر واقعیات است یا اظهارات کذب. (Kliuchkovskiy, 2011: 4-6) رویه مذکور به این ترتیب است که شهود معمولاً طبق صلاحدید داوران یا تقاضای یکی از اطراف پرونده، مورد پرسش و پاسخهای متقابل قرار گرفته تا صحت ادعاها و اظهارات وی بر هیات داوران آشکار گردد. این رویه غالب در نظام حقوقی کامن لا بوده و کشور آمریکا پیشتاز در استفاده از این روش ارزیابی شهود به حساب می آید.

در برخی از کشورها همان طوری که سابقاً اشاره رفت، شهادت بایستی به همراه سوگند ادا شود تا تصدیقی بر صداقت ادعاهای شهود باشد. از سویی طرفین می توانند سابقاً ضمن موافقت نامه داوری مجازی توافق حاصل کنند که در صورت ادای شهادت دروغ، مشارالیه ملتزم می باشد که در صورت تحقق ارکان «مسئولیت مدنی»^۹، به موجب قواعد خاص آن «جبران خسارت» نماید. (Ibid). 7-9)

یکی دیگر از موجبات جرح شهود، «عدم بی طرفی» است؛ شاهد حق ندارد در دعوا ذی نفع باشد؛ زیرا هنگامی که شاهد در دعوا نفعی، ولو اندک داشته باشد، درواقع، «مدعی» محسوب شده و خود را صاحب حقوق فرض می کند و شاهد از بی طرفی نیز خارج خواهد شد و عملاً هم در دعوا ذی نفع محسوب شده و هم خود را محق در دعوا می داند و بدین ترتیب، دو وصف اساسی یک شاهد را از دست خواهد داد و هیات داوری و طرفین می توانند به محض اطلاع از واقع امر، تقاضای جرح شاهد را از طریق سامانه داوری و به وسیله تکمیل فرمهای جرح شهود و ارائه مدارک الکترونیکی، تقدیم مرجع داوری نمایند.

از طرفی دیگر به عنوان مؤید دیگر بحث، برگرفته از ماده (۳) ۲۰ قواعد داوری اتاق بازرگانی بین المللی، مرجع داوری مکلف است حتی در صورت عدم تقاضای جرح شهود از جانب طرفین، بی طرفی شهود را مورد بررسی قرار داده و در صورت فقد وصف بی طرفی، وی را از طریق سامانه داوری موسسه جرح نموده و اقدامات به عمل آمده خود را به هر یک از طرفین، از طریق ارسال پیامهای مخصوص، «بلاغ الکترونیکی» نماید. توصیه می شود که در موضوعات حایز اهمیت به جهت قدرت تأثیرگذاری آن در سرنوشت پرونده های داوری، داوران پاسخ تحقیقات و اقدامات خویش را در زمینه مطروحه، از طریق پست الکترونیک نیز به طرفین اعلام نمایند. (Commentary on the New IBA Rules of Evidence in International Commercial Arbitration. IBA Working Party, The New IBA Rules on the Taking of Evidence in International Commercial Arbitration. (Op.Cit): 26)

راه حل دیگری که مقررات نظام داوری سوئد به عنوان شیوه جرح شهود اجرای آن را در دیوان های داوری این کشور مورد حمایت قرار داده آن است که مطابق قسمت هفتم ماده (۶) ۷ قانون داوری سوئد ۱۹۹۹، ممکن است مدیریت پرسش و پاسخ از شهود را مرجع داوری از طریق تلفن کنفرانس^{۱۰} اعمال نموده و اگر شاهدهی در زمان استماع شهادت از طریق ویدئو کنفرانس، ادعاهای مشخصی را بیان کند، اما در هنگام پرسش و پاسخ از جانب داوران که از طریق تلفن کنفرانس صورت می گیرد، پاسخ هایی متناقض با مودای شهادت در حین استماع اظهار کند، به سبب فقدان وصف تنجیز در مفاد شهادت ارائه شده، دلیل مزبور بی اعتبار اعلام، از عداد دلایل خارج و متعاقباً مرجع داوری می تواند خود راسا شاهد را از طریق تلفن کنفرانس جرح کرده و جرح را از طریق شیوه مزبور به وی اطلاع رسانی نماید.

به نظر می رسد که یکی از توجیهات تصویب چنین ماده قانونی در نظام داوری سوئد آن است که دسترسی به تلفن کنفرانس سهل تر از دسترسی به ابزار ویدئو کنفرانس بوده و لذا با شهود از این طریق، سریع تر می توان ارتباط الکترونیکی برقرار کرد. از طرفی دیگر، با تأمل در رویه جاری دیوان های داوری کشور سوئد، معمولاً اثربخشی مدیریت پرونده ها در جلسات استماع شهادت در داوری از طریق ابزار مذکور، بهبود خواهد یافت. (Nordenson, Öhrström, 2012: 862) البته گروهی از محققین بر این باورند که اگر استماع شهادت شهود از طریق ویدئو کنفرانس انجام شده باشد، پرسش و پاسخ از شهود نیز، بایستی از طریق همین ابزار صورت گیرد؛ چه اینکه مرحله تعیین کننده و واجد اهمیت در شهادت، همان پرسش و پاسخ و ارزیابی شهود بوده و از این طریق، مرجع داوری پی به اصالت مودای شهادت شهود خواهد برد. از آن گذشته، نقد وارده دیگر بر بهره گیری از تلفن کنفرانس آن است که هیات داوری و طرفین قادر به ملاحظه و رصد نمودن چهره شهود در

حین استماع نخواهند بود. در حالی که اگر تمایل داشته باشیم این واسطه الکترونیک را مورد حمایت قرار دهیم، با این فرض، پی بردن به اصالت مودای شهادت تحت الشعاع قرار می‌گیرد و از طرف دیگر، «حق مواجهه چهره به چهره» که یکی اصول جلسات استماع و حق اساسی طرفین دعوا می‌باشد نیز، نادیده انگاشته خواهد شد. (Ibid)

پاره‌ای از اساتید داوری دانشکده‌های حقوق آمریکا بیان می‌دارند که جرح شهود از جمله موضوعاتی است که لزوماً بایستی به صورت حضوری در دیوان‌های داوری سنتی مورد استماع قرار گیرد؛ زیرا استدلال می‌کنند که به منظور جرح شهود، ضروری است که شاهد را به صورت «زنده» به چالش کشیده و از این طریق، به سهولت می‌توان با تحت نظر قرار دادن وی توسط هیات داوری و طرف مقابل یا وکلای او، صحت اظهاراتش را جهت استماع شهادت تشخیص داد و جرح شهود در فضای مجازی، مطمئن و واجد اعتبار قانونی قلمداد نمی‌شود. (Javier, 2004: 309)

اما ایراد استدلال مذکور این است که اگر قرار باشد به این نتیجه برسیم که تحقق این مهم مطلقاً میسر نمی‌باشد، شاید بتوان به استماع شهادت شهود و پرسش و پاسخ از شهود در چنین فضایی اشاره کرد. لذا ما با دفاع از ایده مذکور اذعان می‌داریم، منطقی است که چالش‌هایی برای ابعاد مختلف مانحن فیه قابل تصور است، اما بر این اعتقاد می‌باشیم که چه استماع شهادت شهود و چه در صورت کشف موجبات جرح، جرح شهود، می‌تواند تا میزان قابل توجهی با عنایت به در دسترس بودن امکانات گسترده فضای مجازی در سطح جهان، به مرحله اجرا درآید.

ب) جرح شهود در داوری مجازی نظام داوری ایران

با مذاقه در قوانین و مقررات حاکم بر نظام داوری ایران، به نظر می‌رسد که مواجهه با فقدان نص قانونی در مانحن فیه هستیم، که با استناد به آن‌ها قادر باشیم جرح شهود را در داوری مجازی مورد حمایت قانونی قرار دهیم و امید است قانون‌گذاران ایران، نسبت به موضوع اخیر چاره‌ای اندیشیده و با وضع قوانین مناسب، نظام داوری کشور را از خلأهای تأثیرگذار در سرنوشت پرونده‌های داوری برهاند. با این وجود به نظر می‌رسد که می‌توان از اطلاق مقرر و تلویح مندرج در برخی مواد قوانین و قواعد داخلی، جرح شهود در فضای مجازی را نیز، برداشت نمود.

طبق بند ت ماده ۴۵ قانون داوری مرکز داوری اتاق بازرگانی ایران: «موارد جرح شهود در داوری داخلی، طبق قانون آیین دادرسی مدنی می‌باشد و در داوری بین‌المللی نیز، بر اساس توافق و تراضی طرفین، جرح شهود انجام خواهد شد.» با تدبیر در قانون آیین دادرسی مدنی ایران، به نظر می‌رسد که هر یک از طرفین دعوا مخیر می‌باشند که شهود را با ذکر علل موجه جرح نمایند. مثلاً اظهار کنند که شاهد در دعوا ذی‌نفع است و مدارک و مستندات معتبری جهت اثبات این ادعا به مرجع داوری ارائه کنند. لذا، چنین قابل تحلیل است که با التفات به ماهیت اختیاری عمده قواعد داوری و امکان توافق برخلاف مقررات مواد مذکور در قانون داوری تجاری بین‌المللی ایران، علی‌الخصوص در زمینه جرح شهود، اگر توافق‌نامه داوری توسط طرفین در فضای مجازی منعقد شود و داوری در این فضا استماع شده و شهادت نیز بر همین اساس از جانب شاهد ادا شود، هم چنان دیوان داوری، طرف مقابل یا وکیل وی این اختیار را دارند که شاهد را در فضای مجازی جرح نمایند. در داوری‌های داخلی، به موجب ماده ۲۳۴ ق.آ.د.م. و تبصره ذیل آن: «چنانچه یکی از طرفین که قصد جرح شاهد را دارد، تقاضای مهلت نماید، دیوان داوری به او حداکثر یک هفته جهت استفاده از حق جرح شهود، فرصت می‌دهد» و در داوری‌های بین‌المللی ایران نیز، تقاضای استمهال به استناد ماده فوق: «مطابق توافق طرفین» می‌باشد. بنابراین، تا زمان تصویب قانون مناسب و مرتبط با موضوع بحث در داوری‌های داخلی مجازی ایران، مقررات قانون آیین دادرسی مدنی حاکم بوده و به مرحله اجرا گذاشته خواهد شد.

۵- ارزیابی استماع شهادت شهود در داوری مجازی

در این قسمت ابتدا فرصت‌ها و مزایای استماع شهادت شهود در داوری‌های فضای مجازی تبیین گردیده و در ادامه خلأها و چالش‌های پیش روی فرآیند استماع آن نیز مورد بررسی قرار خواهد گرفت:

الف) فرصت‌های استماع شهادت شهود در داوری فضای مجازی

به نظر می‌رسد که یکی از اهداف پذیرش استماع شهود در داوری فضای مجازی، جلوگیری از تأخیرهایی است که معمولاً در روند استماع حضوری در دیوان‌های داوری وجود داشته و تشویق به راه‌حل تسریع در حل و فصل اختلافات بین‌المللی است. (مقنیان، ۱۳۹۲: ۷۳) در داوری مجازی معمول است که شهادت شهود به صورت فایل‌های الکترونیکی از طریق سامانه داوری موسسه در اختیار هیات داوری جهت «صرفه‌جویی در زمان» رسیدگی داوری قرار گیرد.

بنابراین، زمانی که «سرعت رسیدگی» در داوری تا این میزان افزایش می‌یابد و تأخیرهایی که در رسیدگی‌های سنتی که منجر به اطاله دادرسی^{۱۱} می‌شود، به‌منظور رسیدن مواعد یا طی مراحل مختلف دادرسی نیز کاهش یافته و متعاقب آن، صرفه‌جویی در زمان را نیز، حتی بیشتر از داوری‌های سنتی، به ارمغان خواهد آورد. به تبع آن، هزینه‌های استماع شهادت که طرفین در داوری‌های سنتی متحمل می‌شوند نیز، تا میزان قابل‌ملاحظه‌ای کاهش خواهد یافت. (همان، ۱۲۳)

در شهادت شهود مجازی، اضطراب مواجهه شهود با هیات داوری، طرف مقابل و وکلای آن‌ها کاهش می‌یابد؛ زیرا زمانی که استماع حضوری است، شاهد به دلیل حضور در یک مرجع قضایی و لزوم رعایت شئون مختص به آن مرجع، ترس از محاکمه و پرسش‌های متقابل، و در صورت ادای شهادت دروغ، هراس از محکومیت دارد. از این‌رو، شهادت از طریق فضای مجازی، با «آرامش خاطر افزون‌تر» و هم‌چنین نگرانی کمتری در مقایسه با شیوه سنتی آن استماع می‌شود. (Lavi, 2016: 888) در ضمن استماع شهود از طریق شیوه مزبور، به علت «اثربخشی و کارکردهای مخصوص» آن، «رضایت اصحاب دعوا» را نیز، به نحو مطلوب‌تر از استماع شهود در داوری‌های سنتی تأمین می‌نماید. (Online Dispute Resolution and the Courts, 2016: 8)

از جمله فرصت‌های دیگر آن این است که استماع شهادت در داوری مجازی، «چالش‌ها و خلأهای استماع در فضای سنتی» از قبیل: «ناپدید شدن اوراق شهادت کاغذی، به سبب قصور مراجع ذی‌صلاح، سرقت شدن، از بین رفتن دیوان داوری سنتی» را به مناسبت تأسیس زیرساخت «بایگانی الکترونیک» مدارک که در سامانه الکترونیک داوری طراحی شده، به همراه ندارد.

یکی دیگر از فرصت‌های استماع شهادت در داوری مجازی آن است که «قابلیت پخش مکرر جلسات استماع مجازی»، توان مرجع رسیدگی را در بازبینی دقیق ادله و به‌ویژه، اظهارات و ادعاهای شهود افزایش می‌دهد و همین امر احتمال اینکه «رأی منصفانه‌تر و صحیح‌تر» از رأی داوری سنتی صادر شود را افزایش می‌دهد. از آن گذشته، رعایت اصول دادرسی و ساختار خاص داوری مجازی در ضرورت اختصاری بودن رسیدگی، موجب «افزایش کنترل طرفین بر روند داوری» می‌شود. (السان، ۱۳۸۵: ۸۵-۸۹)

از جمله فرصت‌های دیگر استماع شهادت مجازی، «حذف بوروکراسی‌های اداری» موجود در نظام دادرسی سنتی نظیر درج امضا یا مهر جهت تأیید مدارک توسط مقامات قضایی است که احتمال عدم حضور این مقامات در دستگاه قضایی که خود مشکلات عدیده دیگری را نیز، برای نظام قضایی سنتی از قبیل: افزایش حجم پرونده‌های داوری و صعوبت در بایگانی آن‌ها، سخت شدن ایفای وظایف داوران و احتمال مفقود شدن شواهد کاغذی در حین تشکیل پرونده به دنبال دارد. (Haas, 2006: 87-88)

ب) چالش‌های استماع شهادت شهود در داوری فضای مجازی

در مورد چالش‌های استماع شهادت شهود در داوری فضای مجازی باید گفت که گاهی ممکن است مفاد شهادت با واسطه‌های الکترونیکی کم کیفیت ضبط شده و با همان کیفیت در سامانه داوری بارگذاری شود که وضعیت اخیر می‌تواند مشکلاتی را در روند داوری و خصوصاً برای داوران و کارشناسان فضای مجازی ایجاد نماید. پس، ایجاب می‌کند که طرفین همکاری‌های لازم را با موسسه داوری انجام داده و فایل‌های حاوی مودای شهادت را با کیفیت مطلوب ضبط یا حسب مورد، شهادت‌نامه الکترونیک را اسکن کرده و پس از حصول اطمینان از کیفیت مطلوب آن، نسبت به ارسال آن به سامانه مذکور، اقدام کنند. (Barmin, (Op.Cit): 1-3)

«مسائل فنی» از قبیل: اختلالات ارتباطی، وقفه در اینترنت یا سرعت پایین اینترنت ممکن است در روند داوری و استماع شهود عارض شوند و ارسال و دریافت فایل الکترونیک و روند رسیدگی را با مشکل یا تأخیر مواجه نمایند. لذا مقتضی است طرفین سابقاً از سلامت و کیفیت امکانات ارتباطی الکترونیکی اطمینان کافی حاصل کنند. هر کشوری به میزان پیشرفت‌های حاصله در فناوری‌های خود، یک سطحی از دسترسی به ارتباطات مجازی را دارا است که امر اخیر می‌تواند باعث «غیریکنواخت شدن سرعت اینترنت» در کشورهای مختلف شود و به تبع آن، کشورهای کمتر توسعه یافته با توقف یا احیاناً کاهش سرعت اینترنت در جریان استماع شهود روبه‌رو شوند. (Ibid). 4-5)) از این‌رو لازم است که سرعت پهنای باند اینترنتی توسط متولیان ذی‌ربط در هر کشور که در کشور ایران، کمیسیون تنظیم مقررات و ارتباطات رادیویی سازمان فناوری اطلاعات وزارت ارتباطات می‌باشد، افزایش یابد.

یکی از نقدهایی که با ملاحظه رویه عملی برخی از مؤسسات داوری بین‌المللی به استماع شهادت از طریق ویدئوکنفرانس وارد است آن است که در جلسات استماع از این طریق، معمولاً دوربین‌ها صرفاً بر روی چهره شهود متمرکز شده و از سایر اعضای بدن و عکس‌العمل‌هایی که وی در هنگام ادای شهادت، مثلاً در دست‌ها لرزش دست، در پاها لرزش یا تکان دادن عصبی آن‌ها، به‌ویژه در هنگام ادای شهادت دروغ که احتمال

نگرانی از افشای کذب بودن شهادت افزایش می‌یابد، از خود بروز می‌دهد و مضافاً محیط پیرامون وی، غفلت می‌شود. (Dispute Resolution and Information Technology Principles for Good Practice (Draft), 2002: 10) پیشنهاد می‌شود که در استماع شهادت از این طریق، متصدیان مربوطه دوربین‌ها را به‌گونه‌ای بر شهود متمرکز کنند که عمده اعضا و ابعاد جسمی شهود تحت پوشش قرار گرفته و در صورت بروز هرگونه واکنش فیزیکی منفی از جانب آن‌ها، مرجع داوری اقدام متناسب را به عمل آورد. (Ibid)

در مورد ادله الکترونیک امکان «جعل» وجود دارد؛ یعنی ممکن است محتوای شهادت موجود در فایل‌های الکترونیک جعلی باشد. با این اوصاف، ضروری است تا با این پدیده نوین، با جلب نظر از کارشناسان ذی‌ربط و اهل فن، به نحو مقتضی برخورد نمود. گاه این جعل در اطلاعاتی به وقوع می‌پیوندد که در روند داوری اظهار شده و ثبت گردیده است. در واقع، یکی از موضوعاتی که در سامانه داوری بحث آن مطرح می‌شود، موضوع «پرونده‌های الکترونیک» می‌باشد که یک جزء از آن، مجموع مذاکرات منعقد شده در حین روند رسیدگی است. (مهرافشان، ۱۳۹۰: ۱۳۷) امکان دارد برخی اشخاص با انجام «هک الکترونیک»^{۱۲}، فایل‌ها را که چه‌بسا در بردارنده دلایل اثباتی می‌باشند، مورد خدشه قرار دهند.

پیشنهاد ما این است که با استفاده از «فناوری‌های قدرتمند»، امکان دسترسی اشخاصی غیر از طرفین، داوران و شهود به «اطلاعات محرمانه»^{۱۳} طرفین به حداقل برسد. مطلبی که از آن به «توازن میان حریم خصوصی و دسترسی عمومی» یاد می‌شود و اگر طرفین

اختلاف نسبت به انتشار آن رضایت داشته باشند، می‌توانند به‌طور کتبی رضایت‌نامه مربوطه را امضا کرده و به مرجع داورى ذی‌ربط، ارسال نمایند. (همان، ۱۳۷-۱۳۹)

اصولاً در رویه قضایی حاکم بر کشور، بحث استناد به فایل‌های الکترونیکی به‌عنوان یک دلیل اثبات‌کننده مورد پذیرش مراجع مزبور نیست و از دلایل فوق، معمولاً به‌عنوان «اماره قضایی» می‌توان استفاده کرد و اگر این صوت یا تصویر اصالت داشته باشد، می‌تواند مورد توجه مراجع داورى نیز قرار گیرد. به نظر می‌رسد دلیلی که باعث شده این نوع شهادت در نظام قضایی ایران، چندان مورد پذیرش واقع نشود آن است که دادرسان می‌پندارند که اصالت صوت و تصویر را همواره نمی‌توان کشف کرد و از این‌رو، نمی‌توان برای آن وجهت قانونی تصور نمود.

آنچه مسلم به نظر می‌رسد آن است که علی‌القاعده منع قانونی در راستای ارائه فایل‌های الکترونیکی به‌عنوان دلیل اثباتی و به‌ویژه در مقررات حاکم بر داورى‌های داخلی وجود نخواهد داشت. مضاف بر آن، قانون‌گذار از مجموعه ادله مندرج در قانون مدنی ایران نظیر: «اقرار، سند، شهادت...» به‌عنوان ادله اثبات دعوا نام برده است. البته داوران در صورت تشخیص تأثیرگذاری دلیل الکترونیک در سرنوشت پرونده مرجوعه، مکلفاند از طریق ارجاع موضوع به کارشناسی، از صحت این تصاویر و صداها، اطمینان حاصل کنند. اگر شهود به ضمیمه یک یا چند دلیل اثباتی دیگر، مبادرت به استماع شهادت نمایند، در کنار این دلایل می‌توان دلیل الکترونیک را به‌عنوان کمک‌کننده در کنار یکی از ادله اثبات قانونی قابل بررسی دانست. (اخوان فرد و شهیدی صادقی، ۱۳۹۸: ص ۱۷۵)

۶- نتایج و راهکارها

با بررسی نظام‌های معتبر داورى تجاری بین‌المللی در جهان و ارزیابی قواعد و قوانین مرتبط با بحث مطروحه نظیر قانون نمونه داورى آنسیترال اصلاحی ۲۰۰۶ میلادی و قواعد داورى اتاق بازرگانی بین‌المللی ۲۰۱۷، قواعد داورى آنسیترال اصلاحی ۲۰۱۰، قواعد انجمن داورى ایالات‌متحده آمریکا ۲۰۱۳، قانون داورى کشور فرانسه ۲۰۱۱ و قانون داورى انگلستان ۱۹۹۶ به این نتیجه خواهیم رسید که عمده این نظام‌های حقوقی دارای ساختار قانونی و قضایی در راستای اجرای فرآیند «استماع شهادت شهود در فضای مجازی» می‌باشند که به‌طور صریح یا در پاره‌ای موارد به‌طور ضمنی، به امکان تشکیل جلسه استماع شهود در فضای مذکور اشاره، و «وجهت قانونی و قضایی» آن را مورد تأیید قرار داده‌اند. از مواد ۱۲ قانون تجارت الکترونیک ایران مصوب ۱۳۸۲، بند اول ماده ۲۳ قانون داورى تجاری بین‌المللی ایران ۱۳۷۶ و اطلاق بند ب ماده ۴۵ قواعد و آیین داورى مرکز داورى اتاق بازرگانی ایران ۱۳۸۶ نیز این‌طور می‌توان استنباط کرد که استماع شهادت شهود به‌صورت حضوری موضوعیت ندارد، بلکه «طریقیت» دارد، به تعبیری دیگر، با توجه به عدم الزام قانونی استماع شهادت به‌صورت حضوری، شهادت شهود می‌تواند در قالب «شهادت‌نامه الکترونیکی» یا به‌صورت «فایل‌های صوتی یا تصویری» از طریق ابزارهای الکترونیک تولید و ارائه و یا به‌وسیله «ویدئوکنفرانس» یا سایر «ترم‌افزارهای ایمن فضای مجازی» به‌صورت زنده استماع شود.

از فرصت‌های استماع شهادت شهود در داورى فضای مجازی، «تشویق به راه‌حل تسریع حل‌وفصل اختلاف، تولید و ارائه دلیل اثباتی شهادت در قالب فایل‌های الکترونیکی به‌عنوان جایگزین شهادت حضوری شهود یا شهادت‌نامه کاغذی جهت صرفه‌جویی در زمان و کاهش در هزینه‌های داورى به نفع طرفین، کاهش اضطراب ناشی از مواجهه شهود با مرجع داورى، طرف مقابل و وکلای آن‌ها و آرامش خاطر افزون‌تر شهود نسبت به داورى سنتی، اثربخشی افزون‌تر و تأمین رضایت طرفین دعوا به شیوه‌ای مطلوب‌تر از داورى سنتی، بدون محدودیت جغرافیایی و سهولت در استماع شهادت به جهت فراگیری امکانات فضای مجازی، عدم نیاز به اخذ ویزا برای شهود و خروج از مرزهای قانونی یک کشور به‌منظور ادای شهادت، منتفی شدن مخارج محل اقامت، حمل‌ونقل و تأمین غذای شهود» می‌باشد.

از چالش‌ها و خلأهای استماع شهادت شهود در داورى فضای مجازی نیز می‌توان به «فقدان اعتماد در میان کاربران به‌واسطه شبهات مرتبط با امنیت شبکه، عدم دسترسی برابر اشخاص به فضای مجازی، شبهات وارده به اصالت مندرجات شهادت الکترونیکی در شهادت‌نامه‌های کتبی و صحت ادعاهای شهود در شهادت الکترونیک (در قالب فایل‌های صوتی و تصویری ضبط شده) و استماع شهادت زنده (ویدئوکنفرانس)، ارسال

چند فایل الکترونیک حاوی مودای شهادت به سامانه داوری، استماع شهادت متناقض با مفاد شهادت سابق، شهادت غیر مرتبط با موضوع دعوا و بروز خطا در زمان ارسال این قبیل فایل‌ها به دلیل عدم آشنایی کافی با نحوه استفاده از وبسایت‌های مؤسسات داوری» اشاره نمود.

در مقام ارائه راهکار به‌منظور رفع چالش‌ها و پاسخ به ابهامات و شبهات وارده به این شیوه استماع شهود باید گفت که اولاً، این وظیفه دولتهاست که در این زمینه آموزش‌های مربوطه و فرهنگ‌سازی‌های لازم را انجام داده و به‌نوعی هم شهروندان را با این شیوه نوین داوری و استماع شهود آشنا نموده و هم اعتماد جامعه حقوقی را نسبت به این موضوع جلب نمایند. ثانیاً، مجلس شورای اسلامی نیز در این راستا موظف است که قوانینی مقتضی و مناسب که تأمین‌کننده نیازهای کنونی جامعه داوری است، تصویب نماید؛ چرا که به‌ویژه نظام داوری ما در این حوزه دچار خلأ قانونی است. ثالثاً، لازم است که سرعت پهنای باند اینترنتی توسط متولیان ذی‌ربط در هر کشور که در کشور ایران، کمیسیون تنظیم مقررات و ارتباطات رادیویی سازمان فناوری اطلاعات وزارت ارتباطات می‌باشد، افزایش یابد.

رابعاً، اعتبار قانونی ادله الکترونیک در عمده نظام‌های معتبر حقوقی و قانون نمونه داوری آنسیترال و نیز کنوانسیون ایکسید مورد پذیرش قرار گرفته و حتی در نظام داوری ایران نیز به استناد ماده ۱۲ قانون تجارت الکترونیک که مقرر داشته: «اسناد و ادله دعوا ممکن است به‌صورت داده‌پیام بوده و نمی‌توان ارزش اثباتی داده‌پیام را به دلیل شکل و قالب آن رد کرد»، این ادله معتبر، قابل استناد و دارای ارزش اثباتی شناخته شده است. منتها مقتضی است که اصالت دلیل الکترونیک استنادی از طریق تعیین و ارجاع امر به کارشناسان مربوطه فضای سایبری و یا در بحث امضای دیجیتال، مرجع صدور گواهی‌نامه دیجیتال مورد سنجش و بررسی قرار گیرد.

علاوه بر راهکارهای فوق، چالش‌های مذکور را بایستی سازمان‌های بین‌المللی به‌ویژه «اتاق بازرگانی بین‌المللی» به‌وسیله «کمیته‌های نظارتی» رصد نموده و در طول سال دائماً «پیشنهاد اصلاحی» برای ضوابط داوری مجازی عرضه شود. مسایل داوری مجازی، ضمن اینکه تفاوت‌های ویژه‌ای با داوری سنتی دارد، اهمیت خود را به رخ می‌کشد، اما بایستی به «جنبه‌های چالشی» موضوع نیز، دقت شود.

References

Akhavan Fard, M. and Shahidi Sadeghi, R. (2019), An Introduction to Cyber Arbitration Law, First Edition, Tehran: Majd Publications.

- Debafer, S., (2015), *The Evidence System in International Commercial Arbitration*, First Edition, Tehran: Dadnameh Publications.
- Qajar Gheyunlu, Siamak (2012), *Introduction to Cyber Law*, First Edition, Tehran: Mizan Legal Foundation.
- Moghaniai, M.A., (2013), *Reasons for Proof of Claims in Domestic and International Commercial Arbitration Systems with an Emphasis on Judicial Procedure*, First Edition, Tehran: Javande-e Jangal Publications.
- Alessan, M., (2007), *Online arbitration legal rules*, Mofid Monthly Qom, No. 58.
- Mehrafshan, A.R., (2011), *Virtual Trials; A New Concept in Judicial Justice*, *Studies of Jurisprudence and Private Law of Semnan University*, 3rd Year, No. 5.
- Commercial Arbitration Rules and Mediation Procedures*, (2016), Including Procedures For Large, Complex Commercial Disputes, (2016), American Arbitration Association, Rules Amended & Effective October 1, 2013 Fee Schedule Amended and Effective.
- Dispute Resolution and Information Technology Principles for Good Practice (Draft)*. (2007), National Alternative Dispute Resolution Advisory Council.
- De La Hosserye, J. de Giovanni, S and Huard, J – Bourgoi., (2006), *Arbitration in France*, CMS Guide to Arbitration, Vol I.
- Dupeyron, C., (2016), *Shall National Courts Assist Arbitral Tribunals in Gathering Evidence? ICCA Mauritius*.
- D, Robert J. C, Canada, V., (2015), *Production of Electronic Documents in International Arbitration: Issues, Practice and Ethics*. BLG: Borden Ladner Gervias. Singapore International Arbitration Academy .
- England Arbitration Act(1996).

Epstein, L, Chair Hossain, N., Secretary, (2015), *the International Commercial Disputes Committee And the Arbitration Committee of the New York City Bar Association, A Model Federal Arbitration Summons to Testify and Present Documentary, Evidence at an Arbitration*

- Hearing, The Committee on Arbitration. Committee Members .
- Federal Arbitration Act (USA) (1990).
- Federal Rules of Civil Procedure december 1, (2017).
- Federal Rules of Civil Procedure,(2014), with Forms, Printed for the Use of the Committee on the
Judiciary House of Representatives.
- France Arbitration Act, Decree No. 2011-48 of 13 January(2011), Reforming The Law Governing
Arbitration.
- France Arbitration Act Enacted in (1980 – 1981).
- German Arbitration Act 1 January (1998).
- Haas, A., (2006),Texas Rio Grande Legal Aid, San Antonio, Texas, Videoconferencing in Immigration
Proceedings, University of New Hampshire Law Review, Number 1 Pierce Law Review,
Vol.5, No.1.
- Melisa Blki, (2010),IBA Rules on the Taking of Evidence in International Arbitration Adopted By A
resolution Of the IBA Council , International Bar Association.
- Javier, R.,(2004), International Commercial Arbitration: Reflections at the Crossroads of the
Common Law and Civil Law Traditions Perspective. This Article is Brought to You for Free
And Open Access by the Faculty Scholarship at Chicago Unbound. It has been Accepted For
Inclusion in Journal. Articles by an Authorized Administrator of Chicago Unbound.
- Kliuchkovskiy, M. Partner., (2011), Ethical Issues, of Parties Witnesses and Counsel In International
Arbitration, Egorov Puginsky Afanasiev & Partners, Kiev Arbitration Days|17 - 18.
- Lavi, D.,(2016), Three is not a Crowd: Online Mediation-Arbitration in Business to Consumer Internet
Dispute. Published by Penn Law: Legal Scholarship Repository.
- Lörcher, T., CMS ,(2018). Arbitratio in Germany. CMS Guide to Arbitration, Vol I.
- Netherlands - Arbitration Act 1 December(1986), Code of Civil Procedure - Book Four: Arbitration
Netherlands.
- Nordenson, H and Öhrström, M, Setterwa.,(2017), Arbitartion In Sweden. Cms Guide to Arbitration, Vol
I. P. 862.
- Online Dispute Resolution and the Courts(2016). JTC Resource Bulletin. Version 1.0. Adopted 30

Pendell, G and Bridge, D., CMS.(2012), Arbitration England and Wales,CMS Guide to Arbitration,Vol
Swiss Rules of International Arbitration, Internationale Schweizerische Schiedsordnung, Swiss

Rules of International Arbitration (Swiss Rules).

Swiss Rules of International Arbitration. (2012). Swiss Chambers Arbitration Institution.

The Swiss Chambers Commerce Association for Arbitration and Mediation.

UNCITRAL, (1976),United Nations Commission on International Trade law UNCITRAL Arbitration.

Uncitral Arbitration Rules.(1976), United Nations Commission On International Trade Law (Uncitral).

General Assembly Resolution. Resolution 31/98 Adopted By The General Assembly On
UNCITRAL Arbitration Rules as revised in (2010).

United Nations Commissions On International Trade Law.(2011), Uncitral secretariat, Vienna

International Centre. United Nations New York.

V. Lazić.,(2007) Arbitration Law Reform in the Netherlands: Formal and Substantive Validity of an

Arbitration Agreement. Netherland Vereniging Voor Rechtsvergelijking. Netherland

Comparative Law Association.Electronic Journal of Comparative Law,Vol.11.1.

Woolhouse, S.,(2010), Consultant, International Arbitration and Investment Treaty Law. Taking of

Evidence - Disclosure in International Investment Treaty Arbitration. Investment

Treaty Forum.

(SPCBIICL), (2014), Seventh Public Conference British Institute of International and Comparative Law,

26020099 V1.

European Grain and shipping Ltd v Johnson, CA, (1982) 3 ALL ER 989 (1982) Johnson.

Iran-united states claims tribunal: case No. 36 Flexi - Van Leasing, now, Against the

Government of the Islamic Republic of Iran, Judgment No. 1-36-259 Date: 6/14/1365

International Trade Law. Uncitral secretariat, Vienna International Centre.